

ANÁMNĒSIS ȘI AUTENTICITATE ÎN FILOSOFIA PLATONICIANĂ

ASIST. DRD. CĂTĂLINA ELENA DOBRE

Abstract

Anámñēsis and authenticity in Plato's philosophy

In this pages we will try to bring back in attention a problem which, in time, was subject of analysis and of philosophical reflection for many researchers: the problem of platonician's anámñēsis.

If we question ourselves, what is anámñēsis, the answer is very controversial: first of all, anámñēsis is the philosophical conception which tells us that the man has come into this world with some ideas which have been put in our consciousness in another existence, a prior existence; in this way, his knowledge is a recollection.

The modern philosophy could not find a well-defined statute if the great representatives, and we think at Descartes, Kant, Hegel etc., would not have returned to Greek philosophy, borrowing many interesting subjects to which it was given a original interpretation, as it had been the case of the philosophers who we tend to include in the contemporary philosophy. This new direction was established at the of the 19th century, when the philosophical conception of the Danish philosopher Søren Kierkegaard was in formation.

Plato discusses the problem of anámñēsis in all of his works, but he gives it a special attention in Menon, Phaidros, Phaidon, The Simposyon and The Republic (book ten). In these dialogues, the concept of recollection is paradoxical: on one hand, Plato tried to elaborate a rational philosophy, and on the other hand, the ways in which Plato tried to realise this philosophy seems mythical.

What we try to mention here is in fact that the Greek philosopher gave to this concept a pure gnoseological value. Thus, the development of the rational knowledge depends on a prior existence, in which our soul had learned something what he is ready to found now, in this existence. This is a thesis hard enough to be accepted; although the theory of recollection is one of the most important thesis of the platonician philosophy.

Our intention is not to explain if Plato believed or not in a prior life or existence, or if he deliberately created this myth (the myth of anámñēsis) to describe some aspects of human knowledge. We shall try to argue how anámñēsis can be an effort of trying to find ourselves in our personal past, which is realised with an effort of memory.

The subject of the recollection appears, for this time, in Menon's dialogue, which is the last dialogue dedicated to the concept of arete (virtue). With this dialogue, it is mentioned the failure of the general ideal of arete, but also the promotion of another platonic ideal: the discovery of the truth in the personal past with the contribution of anámñēsis. Not being able to find the human authenticity in the present of the virtue bearer, Plato had realised that the base of this authenticity is in the past experience said E. R. Doods.

Beginning with Menon, Plato wanted to teach us that the deep and authentic act is not the knowledge of ourselves, but the recognition of ourselves, not the discovery of what I am, but the consciousness of what I was, or the recognition of what I had loved or what I wanted to be. In this mode, the bases of the transcendental psychology are created, or, as Doods said, it was the result of the personal contact with the Pythagorean of the Greek occident.

In Plato's conception, obtaining the authenticity supposes the recognition of the experience which existed in a prehistorically past (for example the "myth of Er" from The Republic dialogue). Here one can easily recognise the influence of the Pithagoreics (pythagorikoi – in Greek language) on the platoon's philosophy. But there is a difference: it seems that the anámñēsic and Pithagoreic efforts did not exclude the investigation of man's prehistorically past, which is, in fact, his first childhood. On the other hand, Leo Robin recognises the that Pithagorian anámñēsis is the source of the Socratic-platonic concept of anámñēsis, but he does not avoid to bring into attention the radical difference between the Pithagorian's recollection and the platonic recollection. The existence of this difference can be sustained if we think at the fact that platonic recollection was understood, in time, as having a philosophical-gnoseological value, more than a psychological one.

The pleasure of knowledge is also in the attention of the Greek philosopher. But, from book ten of The Republic dialogue, the recollection can be understood as a recollection of

ourselves, as authenticity. In this authentically *anámnēsis* we find the origins the Kierkegaardian's concept of repetition. If in *anámnēsis* the man can look for himself and can recognise himself in his personal past, we think that it is an act of ontological existence which should be made comprehensible.

With *anámnēsis* theory, Plato had conceived the consciousness capable of reviving the ideas and of remembering them. In man's consciousness there are unexpected eruptions of memories, which appear in every moment, suggesting the idea of spontaneity which, in Antiquity, is to be found only in Plato's philosophy in the concept of the mythological formulation of the recollection. The philosopher expresses the principle which tells us that the ideas of consciousness are a priori. In Plato's conception, we do not have to deal with a mirror-consciousness which reflects the reality in a passive manner. The consciousness which is in debate is active, spontaneous, and which is, in same time, the fundamental property of the soul. In conclusion, in the process of *anámnēsis*, the consciousness "wakes up", and begins to recognise ideas.

Moto: "Viața lipsită de cercetare nu este trai de om".

Platon, *Apărarea lui Socrate*, 38a

În demersul nostru vom încerca pătrunderea în odiseea gândirii platoniciene, deloc ușoară deoarece a fost, este și va fi o continuă transformare, iar rezultatul interpretării operei platoniciene nu va fi poate niciodată epuizat¹. E. R. Dodds afirma că "filosofia lui Platon este un corp organic care a crescut și s-a schimbat în conformitate cu legea lui interioară de creștere, dar și ca răspuns la stimulii exteriori"². Mai mult, antichitatea târzie, gândirea bizantină, filosofia Renașterii, idealismul romantic, dar și realismul metafizic contemporan sunt impregnate de platonism și, în acest context care autorizează o diversitate de interpretări a operei filosofului grec, ne încumetăm să readucem în centrul atenției o problemă care, de-a lungul timpului, a fost un subiect de analiză și reflecție filosofică pentru

mulți cercetători: problema aceluși "páthos grec" așa cum îl numea Kierkegaard, care se va desăvârși în *anámnēsis*. Totodată, vom încerca să analizăm modul în care acesta este sau nu o formă de autenticitate umană fără a uita că "Platon și îl privește pe om din diferite puncte de vedere, dar de fiecare dată conștient, într-un centru al ființării, fără a fi însă, de această dată ființarea supremă"³, așa cum era la Socrate.

Dacă ne întrebăm ce este *anámnēsis*⁴, răspunsul se dovedește dificil⁵ și controversat totodată. Vom începe prin a surprinde etimologia cuvântului așa cum ne-a prezentat-o Anton Dumitru. Așadar, etimologic, cuvântul *anámnēsis*⁶ provine de la *mnēme* sau *mnēsis* care înseamnă memorie, respectiv amintire; prin adăugarea particulei privative *a* se formează cuvântul *amnesia* sau *amnēsis* care înseamnă 'fără-memorie' (uitare), 'fără-amintire'. Însă Platon nu s-a oprit la această compunere, ci a mers mai departe și a adăugat iarăși particula privativă *a* care, în fața unei vocale, devenea *an* rezultând *an-á-*

¹ Abrevieri: Platon, *Euthydemus* = Platon, *Opere III*, București, 1978; Platon, *Menon* = Platon, *Dialoguri*, București, 1998; Platon, *Banchetul* = Platon, *Dialoguri*, București, 1998; Platon, *Phaidon* = Platon, *Phaidon*, București, 1994; Platon, *Republica* = Platon, *Republica I-II*, București, 1998; Balca, *Istoria* = Nicolae Balca, *Istoria filosofiei antice*, București, 1998; Brès, *Psihologia* = Yvon Brès, *Psihologia lui Platon*, București, 2000; Dodds, *Grecii* = E.R. Dodds, *Grecii și iraționalul*, Iași, 1999; Dumitru, *Eseuri* = Anton Dumitru, *Eseuri*, București, 1986; Hegel, *Prelegeri* = Hegel, *Prelegri de istoria filosofiei I*, București, 1963; Hersch, *Mirarea* = Jeanne Hersch, *Mirarea filosofică*, București, 1997; Jeankélévitch, *Ireversibilul* = Vladimir Jeankélévitch, *Ireversibilul și nostalgia*, București, 1998; Muscă, *Introducere* = Vasile Muscă, *Introducere în filosofia lui Platon*, Iași, 2001; *Philosophie greque* = *Philosophie greque*, Paris, 1997; Schuhl, *Eseu* = P. M. Schuhl, *Eseu asupra formării gândirii grecești*, București, 2000; Tilgher, *Viața*, = Adriano Tilgher, *Viața și nemurirea în viziunea greacă*, București, 1995; Vernant, *Mit și gândire* = Jean-Pierre Vernant, *Mit și gândire în Grecia antică*, București, 1995.

² Dodds, *Grecii*, 181

³ M. Heidegger, *Doctrina lui Platon despre adevăr*, în *Repere pe drumul gândirii*, București, 1988, 200

⁴ F. E. Peters, în lucrarea *Termenii filosofiei grecești*, București, 1997, 36, ne spune că *anámnēsis* înseamnă *reamintire* sau *rememorare*.

⁵ Hegel ne arată că acest răspuns nu este chiar atât de simplu. El afirmă că într-un anumit sens, termenul de "reamintire" este nepotrivit, și anume în sensul că el ar indica reproducerea unei reprezentări pe care deja am avut-o. Dar "reamintire" are și alt sens, sens pe care ni-l dezvăluie etimologia, anume: sensul de a interioriza, de a intra în sine; acesta este sensul adânc al cuvântului. Astfel, putem spune că cunoașterea generalului nu este altceva decât o reamintire, o intrare în sine ... prin reamintire noi intrăm în noi înșine și în felul aceste devenim conștienți de interiorul nostru. (*Prelegeri*, I.3, 489)

⁶ Termenul nu își găsește la Platon ineditul. Pus în legătură cu *Mnemosyne*, *anámnēsis* era o formă de inițiere în poezia de inspirație morală și religioasă. A. Dumitru ne spune că la Homer (*Odissea III 211*) se găsește verbul *anámnēskesthai* = 'a-și reaminti', care se va întâlni și la alți autori posteriori. (*op.cit.*, 449)

mnēsis = 'fără-fără-amintire', adică acea stare în care uitarea nu există¹. O astfel de stare obținută prin *an-ám-nēsis*, trebuie înțeleasă la Platon ca fiind atemporală; este starea realizată de conștiință prin revenirea la o stare originară². *Anám-nēsis* devine, în acest mod, o deschidere a conștiinței și o trecere dincolo de amintire, având ca obiect sau ca scop o realitate de ordin atemporal, în cazul lui Platon, *Lumea Formelor*³ sau *Lumea Ideilor*. În acest sens A. Dumitru afirma: "cuvântul *anám-nēsis* ar desemna, astfel, nu o reamintire în sensul obișnuit, ci o revenire la o stare reală la o stare potențială⁴ (...) prin urmare de la lumea sensibilă - *kósmos aisthetós* - conștiința se poate ridica la lumea inteligibilă - *kósmos noetós*"⁵.

Încă de la început considerăm necesar să atragem atenția că "teoria reminiscenței este unul din aspectele operei lui Platon față de care se manifestă cel mai imperativ obligativitatea gândirii, interpretării, eventual a reconstituirii și, corelativ, posibilitatea de a rătăci drumul"⁶. S-a afirmat, în diferite contexte, că o discuție completă despre teoria reminiscenței, dar și despre originea ei, nu se poate realiza într-o mare măsură deoarece Platon ar fi abandonat această teorie la un moment dat - fapt care nu reprezintă un impediment pentru cercetarea noastră. Cei care consideră că doctrina reminiscenței nu a cunoscut o evoluție și s-a oprit la un moment reprezintă concepția celor care văd în gândirea lui Platon o "oarecare" dualitate sau a celor care văd în Platon doar "filosoful rațional". Este adevărat, așa cum susținea și E. R. Dodds, că structura gândirii filosofului grec nu a încetat nici o clipă să fie rațională (și operă sa ne demonstrează acest fapt), dar conținutul acestei structuri a ajuns să se transforme într-un fel surprinzător⁷, transformare care, credem

noi, era necesară pentru a se putea merge mai departe. A. Dumitru afirma că una din dificultățile unei interpretări corecte în problema *anám-nēsis*-ului este aceea că Platon o prezintă în cadrul unor multiple idei cum ar fi: ciclul de renașteri, nemurirea sufletului și alte mituri. De aici s-au născut mai multe tendințe de investigație a *anám-nēsei*: una care merge pe interpretarea tradițională literară, o alta care încearcă demitologizarea problemei⁸, dar și o alta care încearcă o remitologizare⁹. Tendința de investigație pe care o vom aborda noi, se sprijină mai pe această ultimă tendință.

Dacă la început, așa cum am văzut, *anám-nēsis* era înțeles ca o formă de inițiere, Platon dezbate problema *anám-nēsis*-ului - având în *mente* ipoteza că întotdeauna căutăm să definim ceva ce deja "cunoaștem" - în aproape toată opera sa, însă îi acordă o importanță deosebită în *Menon*, *Phaidros*, *Phaidon*, dar și în *Symposion*. În aceste dialoguri, precum și în Cartea a X-a a dialogului *Politeia (Republica)*, conceptul de reminiscență este paradoxal: pe de o parte Platon ne lasă impresia că încearcă să elaboreze o filosofie a cunoașterii raționaliste, iar pe de altă parte, căile pe care el încearcă să realizeze această filosofie par "mitice" și chiar iraționale. Astfel, filosofia lui se încadrează în sfera paradoxului: raționalul se convertește în irațional și invers; are loc așa cum susținea A. Diès o transpoziție a extra-raționalului (iraționalului) în rațional și invers¹⁰. Ceea ce vrem să menționăm este că, la o primă analiză, filosoful elin pare că a dat acestui concept o valoare pur gnoseologică¹¹. Faptul

⁸ În acest sens, Valerio Mealttini scoate în evidență faptul că argumentarea lui Socrate în legătură cu miturile care sunt corelative cu doctrina reamintirii este slabă. (*Temi filosofici nella dotrina platonica della conoscenza*, Filosofia 1, Torino, 1979, 113-128; *apud* A. Dumitru, *op. cit.*, 449)

⁹ Un exemplu ar fi Marry F. Rousseau care a scris un articol intitulat *Recollection as Realization-Remithologizing Plato (Review of Methaphysics 2, 1981, 337-348; apud* A. Dumitru, *op. cit.*, 448)

¹⁰ "Platon transpune orfismul și misticismul nu numai în epitete literare, ci și în doctrină". (A. Diès, *Autour de Platon*, Paris, MCMXVII, vol. II, 444, *apud* Muscă, *Introducere*, 111)

¹¹ Dodds specifică, în lucrarea *Grecii*, că în sens platonice, *anám-nēsis* înseamnă amintirea unei lumi de forme necorporale percepute de un suflet necorporal (136). Prin urmare, din perspectiva lui Dodds, *anám-nēsis* ajută la cunoașterea ideilor sau formelor pure, fiind un proces gnoseologic. Pe de altă parte, J. M. Paisse consideră reminiscența un amestec de *logos* și *mytos* (*La réminiscence chez Platon*, "LEC", XXXIII, 1965, 337-400). Aceeași idee pare să o susțină și Émile Bréhier când afirmă că Platon prezintă concepția sa despre cunoaștere sub forma unui mit: el spune că, înainte de viața pământească, sufletul a trăit într-o lume divină, contemplând

¹ A. Dumitru, *Eseuri*, București, 1986, 452

² Contrar ideii revenirii, Jeankélévitch susține altă opinie. El afirmă că Platon dădea numele de reminiscență sau anamneză unei amintiri fără amintiri; acestei amintiri uituce, acestui soi de falsă amintire care este deopotrivă falsă și adevărată și care se situează între amintire și amnezie. Ceea ce vrea să arate Jeankélévitch este faptul că atât timp cât amintirile capătă proporții, nu mai avem de a face cu o revenire, iar devenirea, fidelă continuității sale tardive, rămâne ireversibilă. (*Ireversibilul*, 75). Ori noi credem dimpotrivă că această amintire, care nu anulează devenirea, face posibilă revenirea.

³ Căci ce altceva este anamneza dacă nu "reamintirea Formelor cu care sufletul a intrat direct în contact în perioada în care, nemuritor fiind, era complet desprins de trup, așteptând o nouă întrupare". (V. Mureșan, *Comentariu la Republica lui Platon*, București, 2000, 57)

⁴ *Ibidem* 450

⁵ *Ibidem* 444

⁶ Brès, *Psihologia*, 171

⁷ Dodds, *op. cit.*, 181

că dezvoltarea cunoașterii raționale depinde de o viață anterioară, în cursul căreia sufletul nostru a învățat ceva ce va regăsi acum¹, este o teză destul de greu de acceptat; totodată pare destul de ciudat că întreaga concepție gnoseologică se sprijină pe reminiscență care, fără discuție, așa cum afirmam, ține de latura irațională. Dar Platon își argumentează teza și ne informează despre 'învățare', în *Euthydemos* (278a): "Nu ai știut că oamenii folosesc cuvântul a învăța în două cazuri diferite: când neavând inițial știința unui obiect, o dobândești ulterior; dar și când *înzestrat deja cu această cunoaștere*, te folosești de ea pentru a cerceta același obiect, fie prin fapte, fie prin spuse"². Se pune astfel în discuție ideea care îl preocupa pe Euthydemos "cine învață, cei ce știu sau cei ce nu știu?" care, așa cum afirmă Constantin Noica, acoperă perfect problema din *Menon*: "cum cunoști ce nu cunoști?" și care l-a determinat pe Platon să ajungă la teoria reminiscenței. De aici ipoteza cum că *Euthydemos* trebuie să fi fost scris înainte de *Menon*³. Ceea ce trebuie să reținem constă în faptul că teoria reminiscenței este una dintre cele mai importante teme ale filosofiei platoniciene. Constantin Noica susținea, de asemenea, că această problemă a reminiscenței antrenează întreaga viață a spiritului; reminiscența are la bază învățarea care nu este altceva decât o mișcare prin care nu se introduce nimic străin în spirit, dar care face spiritul conștient de esența sa. Sub influența lui Platon, chiar dacă indirectă, Augustin – și nu numai – o va regăsi în micul tratat intitulat *De magistro*, unde el ajunge, pe căi extrem de firești și raționale la, concluzia nefirească și irațională, că singura explicație a învățării o dă

adevăratele realități care sunt ideile și bucurându-se de o fericire totală și desăvârșită alături de zei; dar, pierzându-și aripile, a căzut pe pământ; nutrinde însă, în adâncul său, dorința de a reveni la starea ideală de la început, el încearcă să dea noi dimensiuni ființei sale, tocmai prin *cunoașterea științifică – reminiscență a lumii ideilor*. (*Mari teme ale filosofiei*, București, 1993, 8)

¹ "Așadar, nu există lucru pe care sufletul să nu-l fi învățat, pentru că este nemuritor și de mai multe ori născut și a privit ce se află și în lumea de aici și în Hades și pretutindeni..." (Platon, *Menon*, 81c)

² Platon, *Euthydemos*, 77

³ C. Noica, *Interpretare la Euthydemos*, în Platon, *op.cit.*, 12. Y. Brès afirma la rândul lui că încercările de determinare a datei dialogului *Euthydemos* prin analiza conținutului său filosofic au dus la rezultate diferite, chiar contradictorii. Horn (*Platonstudien*, 181) vede în *Euthydemos* un program anterior maturității filosofice a lui Platon și îl plasează într-o perioadă foarte timpurie. Alții, dimpotrivă, găsesc în acest dialog teoriile din *Republica* (Gomperez, R. Schaerer). Brès ajunge la concluzia că *Euthydemos* este posterior lui *Gorgias*, dar anterior momentului *Menon*, *Banchetul*, *Phaidon*. (*Psihologia*, 61)

prezența unui "Crist lăuntric" în fiecare conștiință gânditoare"⁴.

În continuare, nu ne propunem să explicăm dacă Platon a crezut sau nu cu adevărat într-o viață anterioară⁵ - chiar dacă, Adriano Tilgher spunea că cel care a pus pentru prima dată problema nemuririi individuale ca problemă filosofică și i-a dat cea mai vastă difuziune și popularitate a fost Platon⁶ - sau dacă a creat voit acest "mit al reminiscenței"⁷ pentru a descrie anumite aspecte ale cunoașterii. Vom încerca să arătăm cum *anamnēsis*, pe lângă faptul că dezvoltă cunoașterea rațională⁸, gnoseologică, așa cum am

⁴ *Idem*

⁵ Chiar dacă E. Rohde remarca, într-o manieră corectă, că Platon nu ia în serios nemurirea sufletului decât la un anumit moment. "Platon nu a crezut întotdeauna în nemurire. Sau, cel puțin, ideea nemuririi trebuie să fi rămas în planul secund al gândirii și credințelor sale atât timp cât a considerat lumea din perspectiva unui anumit socratism. Se pare că Platon nu a ajuns la cea mai înaltă concepție a sa despre esența și demnitatea, despre originea și destinul eterne ale sufletului decât în epoca în care se desăvârșește marea evoluție a filosofiei sale". (*Psyché. Le culte de l'âme chez les Grecs et leur croyance à l'imortalité*, Paris, 1928, 481-482; *apud* Brès, *op.cit.*, 203) Momentul despre care vorbește Rohde este acela în care Platon călătorește în Grecia Mare și ia contact cu pythagoricienii, în particular cu Archytas. (*Philosophie grecque*, 191) În urma acestui contact, Platon avea să-și însușească și să accepte doctrina pythagoriciană a transmigrației și nemuririi sufletului. A. Delatte susținea că "este mult mai probabil ca Platon să fi împrumutat alegoria din *Phaidros*, ca și mitul lui Er, din apocalipsele din secolele al VI-lea și al V-lea: tema generală i-a fost furnizată de o povestire vizionară pythagoricorifică". (*Études sur la littérature pythagoricienne*, Paris, 1915; *apud* Schuhl, *op.cit.*, 124). La rândul său Pierre Hadot susține că "nu putem defini cu exactitate ponderea pythagorismului în formarea lui Platon. În orice caz, un lucru rămâne sigur, și anume că în *Republica* (600b), Platon face elogiul lui Pythagoras...". (*Ce este filosofia antică?*, Iași, 1997, 86)

⁶ A. Tilgher, *Viața*, 115

⁷ Henry Joly afirma că reminiscența este versiunea mitologică pe care Platon o dă cunoașterii. (*Le Renversement platonicien*, 255; *apud* A. Dumitru, *Eseuri*, 451) Cu ajutorul acestui mit Platon combate sofistica: știința nu poate fi scoasă din neștiință, ci știința există și se face cunoscută printr-un travaliu intelectual – *anamnēsis*. (A. Dumitru, *op.cit.*, 445)

⁸ Această "cunoaștere rațională" se întemeiază pe concepția platoniciană conform căreia lucrurile particulare perceptibile sunt pentru suflet prilejuri care trezesc în el ideea lor, pe care sufletul a intuit-o înainte de a se fi unit cu corpul, cu alte cuvinte, înainte de existența lui terestră. Ideile se află în suflet

menționat, poate fi și o problemă existențială, o căutare de sine în trecutul personal realizată printr-un efort de memorie¹ sau prin intermediul imaginarului care este o schițare, sub forma unor imagini, a soluției pentru conflictele trăite sau mai general, pentru pregătirea realizării proiectelor sale, dar al căror caracter repetitiv și nostalgic îl exprimă imaginile visului, preluate, prin deghizări mai mult sau mai puțin importante, dintr-un trecut mai mult sau mai puțin îndepărtat². Platon atribuie interlocutorilor săi (ex. *Philebos* 20b: "am auzit cândva spunându-se în vis..."; *Criton* 44a – "îți spun asta, afirmă Socrate, luându-mă după un vis pe care l-am avut în noaptea aceasta, puțin mai înainte") convingerea că visul are un înțeles bine conturat - se credea că tot ce se visa după miezul nopții era adevărat -, că el se află mereu în avans față de gândirea conștientă, deținând, în mod evident, un caracter incert, iar cunoștințele noastre, din perspectiva lui Platon, se găsesc mereu ca într-o stare de vis. Despre rolul visului sau imaginarului în experiența cunoașterii, vorbește și E. R. Dodds: "Omul trăiește zilnic alternativ două tipuri distincte de experiență – visul și viziunea reală, fiecare dintre ele cu o logică și limite proprii; și nu există nici un motiv aparent pentru a considera pe una mai semnificativă decât cealaltă. Dacă starea de veghe are unele avantaje de soliditate și continuitate, disponibilitățile ei sociale sunt teribil de restrânse... Pentru oamenii obișnuiți visul este singura experiență prin care pot scăpa de agresiunea și de sclavia obscură a spațiului și timpului"³.

Dialogul *Menon* reprezintă o etapă decisivă a gândirii platoniciene, este dialogul care aduce cu sine 'marea noutate' a filosofiei platoniciene, promovarea unui nou ideal: apariția noțiunii de *reminiscentă*, descoperirea adevărului în trecutul

ca un bun original de care sufletul își amintește, când întâlnește copiiile lor adică lucrurile sensibile. Astfel, cunoașterea ideilor este o *reminiscentă*, o reamintire. Însuși Platon afirmă în *Phaidon* (72e): "învățarea noastră nu este decât o reamintire. După acest principiu, în chip necesar am mai învățat cândva, în alte vremi, cele ce ne amintim acum. Așa ceva însă ar fi cu neputință dacă sufletul nostru n-ar fi existat într-un fel, mai înainte de a fi apărut într-o întruchipare omenească. Și pe această cale, sufletul apare nemuritor". De aici ar rezulta că *anamnēsis* funcționează doar în cadrul teoriei platoniciene a cunoașterii, iar în postularea formelor ea va fi indispensabilă. F. E. Peters menționează că în *Phaidon*, *anamnēsis*, se deplasează subit la nivelul lui episteme: ceea ce ne reamintim nu sunt detalii dintr-o viață ci o cunoaștere a Formelor (*eide*). (*Termenii filosofiei grecești*, București, 1997, 241)

¹ Acest lucru se întâmplă mai ales în pythagorism, când se pune problema căutării de sine în trecutul personal cu ajutorul memoriei.

² Brès, *op. cit.*, 175

³ Dodds, *op. cit.*, 96

personal, marcând, totodată, o turnură în opera lui Platon, dar și eșecul idealului general de *arete*. "Nereușind să găsească autenticitatea omenească în faptul prezenței în preajma celor pe care îi considerase purtători de virtute, Platon își va fi dat în mod absurd seama că bazele acestei autenticități se află în ceea ce el a iubit, altfel spus într-o experiență trecută sau uitată"⁴. Începând cu dialogul *Menon*, autenticitatea, considerată pierdută, caută a fi recuperată tocmai prin reamintire. În lucrarea *Philosophie grecque*, se specifică următoarele: "Mais le *Ménon* se distingue des dialogues qui lui sont antérieur par l'usage considérable qui y est fait des mathématiques et surtout par la présence, dans la partie centrale du dialogue, d'un long développement où est présentée, pour la première fois, la définition platonicienne de la connaissance comme processus de remémoration, une de thèses les plus fortes et les plus constantes du platonisme"⁵.

Y. Brès consideră acest dialog ca fiind momentul de început al unui nou platonism, cel mai cunoscut, cel clasic, care se manifestă în *Phaidon*, *Banchetul* (*Symposion*), *Republica* (*Politeia*) până în *Phaidros*⁶. Această afirmație este întemeiată dacă ne gândim că după renunțarea la idealul de *arete*, Platon se orientează către o altă formă care să angajeze omul în toată puterea lui, *reminiscenta*. Erwin Rohde afirma că "după câte se pare, Platon a ajuns la concepția sa atât de înaltă despre esența și originea atemporale ale sufletului abia când s-a săvârșit marea cotitură a filosofiei sale⁷. De altfel, și M. Eliade susținea că după postularea universului modelelor eterne, filosofului elin i-a venit rândul să explice când și cum ajung oamenii să cunoască Ideile. Pentru a rezolva această problemă el împrumută din tradiția pythagoreică, acomodând-o propriului său sistem, doctrina *reminiscentă* (*anamnēsis*)⁸.

Menon dezbată și dezvoltă o problemă deja abordată de filosof în primele sale dialoguri (*Euthydemos*, *Protagoras*), problema învățării așa cum am menționat în rândurile anterioare: "dar cum vine asta că noi nu învățăm, ci este numai o amintire ceea ce numim învățare? (81e)"; cu alte cuvinte ceea ce se știe nu se caută pentru că se știe; ceea ce nu se știe de asemenea nu se caută, din moment ce este ignorat⁹. Se pune întrebarea dacă virtutea se învață, se obține prin exercițiu, provine din alte cauze, sau îi este dată omului de la natură? Relevantă este

⁴ *Ibidem* 177

⁵ *Op. cit.*, 215

⁶ Brès, *op. cit.*, 145; Același autor ne mai spune că schimbarea aceasta de orientare sau perspectivă a lui Platon echivalează cu nașterea "intelectualismului platonician", înțelegând prin acest intelectualism "un moment într-o meditație care, de la început până la sfârșit, angajează omul în totalitatea lui". (147)

⁷ E. Rohde, *Psyché*, București, 1985, 355

⁸ M. Eliade, *op. cit.*, 194

⁹ L. Robin, *Platon*, București, 1996, 69

demonstrarea principiului cunoașterii prin exemplul sclavului care, neavând nici o cunoștință în domeniul matematicii, reușește să ajungă la un anumit grad de cunoaștere, să-și formuleze anumite principii matematice care îi apar în minte ca într-un vis: "aceste păreri au început să răsără în el ca prin vis; dar dacă cineva îi va pune din nou aceste întrebări, de multe ori și în multe chipuri, fii sigur că până la sfârșit el va ști aceste lucruri la fel de bine ca oricare altul" (*Menon* 85c-d). Ceea ce a dorit Platon să evidențieze cu acest exemplu este noua orientare, despre care menționăm în rândurile anterioare, a platonismului: retrospectivitatea, direcția și investigarea trecutului personal, care înseamnă permanenta mișcare a sufletului în sine și din sine, a sufletului care nu este obosit de cercetare. Aflat între două existențe pământești sufletul accede la cunoașterea pură, dar reîncarnându-se el "este aruncat pe pământ unde domnește legea inflexibilă a devenirii. El crede că începe o dată cu nașterea o viață pe care o va încheia cu moartea. Dar în domeniul timpului nu există un început, nici sfârșit. Sufletul nu face decât să reia la infinit același ciclu de experiențe"¹. În această situație, cunoașterea rămâne în suflet într-o formă latentă -- așa cum vom încerca să demonstrăm -- și grație demersului filosofic ea are posibilitatea de a se reactualiza.

Soluția pe care Platon o oferă aporiei sale este următoarea: sclavul neștiutor învață deoarece el știe deja și nu face altceva decât să își aducă aminte dintr-un alt timp, când era un suflet (și în *Phaidon* 73a se va susține aceeași idee: "pentru a-ți aminti un lucru, trebuie să-l fi știut cândva"). Dându-și seama că se înșeală, sclavul va simți o stare angoasantă -- cum spune L. Robin -- care îi va trezi în suflet o reamintire. Prin urmare, aparținând unei alte vieți, preexistând într-o altă lume, sufletul a intuit acolo ideile, le-a contemplat; de aceea el cunoaște. În *Phaidon* (75e) se specifică: "dacă pierdem la naștere știința dobândită înainte de ea și apoi, exercitându-ne simțurile asupra obiectelor corespunzătoare, redobândim cunoștințele care au fost cândva ale noastre, oare ceea ce numim "a învăța" nu reprezintă de fapt redobândirea propriei noastre științe? Și oare nu am putea da pe drept cuvânt acestei redobândiri numele de reamintire?". Așadar, 'a cunoaște' sau 'a ști', înseamnă la Platon 'a-ți aminti', adică a ieși din prezent, a ajunge într-o lume a ideilor, unde se dezvăluie Ființa eternă. Rezultă de aici că adevărata cunoaștere sau știința adevărată este o reamintire și în acest sens în *Menon* (86b) se specifică: "dacă deci adevărul existenței este veșnic prezent în noi, atunci sufletul poate fi nemuritor; de aceea, când se întâmplă cuiva să nu aibă la un moment dat știința, ceea ce înseamnă că nu și-a evocat cunoștințele în amintire, nu-i așa că el nu trebuie să piardă curajul ci să se apuce de cercetat pentru a-și aduce aminte?". Așadar, prin căutare permanentă în sine și de sine, sufletul se

poate "replia asupra lui însuși și, printr-un fel de întoarcere înapoi"², poate să regăsească și să recupereze tot ceea ce el a cunoscut într-un timp etern, veșnic, cu alte cuvinte înainte de naștere; are loc o mișcare de conversie sau, așa cum o numește Platon, o "artă a răsucirii": "...după cum ochiul nu e în stare să se întoarcă înspre strălucire dinspre întuneric, decât laolaltă cu întregul corp, la fel această capacitate prezentă în sufletul fiecăruia, ca și organul prin care fiecare cunoaște, trebuie să se răsucescă împreună cu întregul suflet dinspre tărâmul devenirii, până ce ar ajunge să privească la ceea-ce-este și la marea strălucire"³. Idee greu de acceptat pentru o "gândire comună" care își trăiește limitarea temporală, dar acest "înainte de naștere", adică de timp, "ne face să simțim zidul cu care temporalitatea ne înconjoară"⁴.

Suntem conștienți că, așa cum susținea și E. Rohde, este dificil să punem de acord, să alăturăm teoria despre caracterul etern și nemuritor al sufletelor individuale, despre nemurirea personală a sufletelor, cu ceea ce constituie esența gândirii lui Platon, teoria ideilor și, totodată, știm că datorită tendinței gnoseologice de interpretare a filosofiei platoniciene s-a încetățenit ideea că Platon nu ar fi pus sub semnul reminiscenței nimic altceva decât cunoștințele matematice, cunoașterea ideilor eterne sau scenele mitice în care subiectul este aproape impersonal, cum afirmă și Y. Brès. Se pune întrebarea dacă mai există și altceva pe care reminiscența să-și fi pus amprenta? Răspunsul este în conformitate cu tema pe care o dezbatem: da. Reminiscența înseamnă și recunoașterea de sine în trecutul personal, este dorința de a recupera o stare anterioară și pierdută totodată, ea este autenticitate. Cu alte cuvinte, conferind preceptului delphic un sens mai concret decât acela pe care i-l atribuia Socrate, Platon a dorit să ne transmită și ideea că actul filosofic cel mai profund și autentic nu este cunoașterea de sine, ci recunoașterea de sine, nu descoperirea a ceea ce sunt eu, ci conștiința a ceea ce am fost, sau recunoașterea a ceea ce am iubit sau a ceea ce am vrut să fiu, punând bazele unei psihologii transcendente care, așa cum ne informează E. R. Dodds, se presupune a fi fost "rezultatul contactului personal cu pythagoricii din occidentul grecesc"⁵. Dar trebuie să înțelegem că această ieșire din sine, pe lângă faptul că dezvăluie conștiința individuală, înseamnă și unirea cu transcendența, ambele regăsindu-se în teoria platoniciană a *anamnēsis*-ului care la Platon are ca obiect Adevărul.

Prin urmare, în concepția filosofului elin, efortul rememorării presupune căutarea Adevărului și dobândirea autenticității sau recunoașterea unei

² M. Eliade, *op.cit.*, 194

³ Platon, *Republica*, (518c)

⁴ Hersch, *Mirarea*, 33

⁵ Dodds, *op.cit.*, 182

¹ Vernant, *Mit și gândire*, 146

experiențe trăite într-un trecut preistoric¹. Menon, primul dialog care pune în discuție *anamnēsis*, dezbate fără îndoială și problema nemuririi sufletului (fără de care nu s-ar mai pune problema controversatului *anamnēsis*) pe care o leagă de tradiția pythagoricilor² (*pythagōrikoi*): "spun ei că sufletul omului este nemuritor (81b)". Se pare că eforturile *anamnēstice* pythagorice nu excludeau investigarea trecutului preistoric a omului, care este prima sa copilărie – este doar o ipoteză deoarece nu

¹ Recunoașterea unei experiențe dobândite într-un trecut preistoric Platon o argumentează într-un pasaj relevant din *Phaidon* (70a): "dacă, după moartea oamenilor, sufletele lor, la Hades, au ființă. Există o veche tradiție, de care am mai pomenit, potrivit căreia ele ființează acolo, sosite de aici, și, de asemenea, că ele revin aici, în lumea aceasta, și se nasc din morți. Iar dacă lucrurile stau așa, adică dacă cei vii renasc din morți, atunci ar mai putea încăpea îndoială că sufletele noastre există acolo? Într-adevăr nu ar avea cum să renască iar din non existență, ceea ce pentru noi ar fi o dovadă îndestulătoare dacă s-ar arăta, fără putință de îndoială, că cei vii numai din morți se nasc (...). Coborând în Hades, sufletul duce cu el numai atât: cultura lui întru bine și felul în care s-a purtat în viață ... Încă din timpul vieții, fiecărui om îi este hărăzit un daimon care, după ce omul a murit, are în seamă să-l ducă spre locul obștesc de judecată. Iar după ce a avut acolo parte de ce trebuia să aibă parte și după ce-au zăbovit acolo timpul cuvenit, o altă călăuză îi aduce din nou aici. Lucrurile acestea se petrec însă în multe și lungi *intoarceri ale timpului* (107d-e)". Ideea aceasta se reia într-un alt pasaj la fel de relevant: "*mitul lui Er Armenianul*" din *Republica* în care vom găsi și indicații interesante despre concepția asupra libertății. La fiecare o mie de ani, sufletele au voie să aleagă, exceptând cazul în care anumite greșeli trebuie expiate un timp mai îndelungat, o nouă existență terestră. În fața lor se află "exemplare de viață" – ceea ce implică doctrina pythagoreică a migrației sufletelor în corpuri diferite – atât existențe umane cât și animale, și soarta va stabili pentru fiecare dintre ele nivelul la care își vor alege destinul... Li se va spune totuși că fiecare "e responsabil de alegerea făcută, și că divinitatea nu intervine aici în nici un fel" ... În timp ce ispășeau în Infern, greșelile săvârșite în existența anterioară, ele învățau din aceste greșeli, și de aceea vor păstra câteva amintiri confuze ale acestor experiențe, ceea ce le va determina să fie mai prudente la următoarea alegere. (L. Robin, *Platon*, București, 1996, 164-165)

² Faptul că Platon a preluat concepția despre nemurirea sufletului de la Pythagoras, nu mai reprezintă o noutate.

³ Gh. Vlăduțescu afirmă că "încă din antichitate, s-a făcut o distincție între pythagorici (*pythagōrikoi*) – discipolii direcți ai lui Pythagoras – și pythagorei (*pythagōreoi*) – elevii sau urmașii acelora". (*Filosofia în Grecia veche*, București, 1984, 45)

se cunoaște cu certitudine cauza pentru care Pythagoras și-a însușit doctrina transmigrației sau a nemuririi. E. Rhode nota: "E posibil ca Empedocle să fi preluat din doctrina pythagoriciană sau din tradiția orală credința în existența unei miraculoase *ἀνάμνησις*, ale cărei efecte se întind înapoia vieții actuale. Conformându-se tradiției școlii, el îi atribuia lui Pythagoras însuși facultatea ca, prin amintire, să se întoarcă în timp până dincolo de viață: *ὅπποτε γὰρ πάσῃσι*.... Este cunoscut faptul că memoria era exersată în mediile pythagorice cu un zel de-a dreptul religios. Doar memoria singură menține, în diversele "reîncarnări" ale sufletului, unitatea personalității: înțelegem de ce această opinie era importantă pentru cei care profesau *palingenesia* (metempsihoza). Se pare că Platon, la fel ca și Empedocle, a preluat tot de la pythagorici ideea de *ἀνάμνησις*, căreia i-a atribuit mai apoi o semnificație neașteptată, dezvoltând-o în raport cu propriul său sistem"⁴. În privința lui Platon se susține și ipoteza că ideea de *anamnēsis* (teză majoră a filosofiei platoniciene) ar fi dobândit-o de la "Pythagoras *via* Socrate", prin intermediul lui Socrate⁵. După informațiile lui P. Hadot se pare că anticii susțineau ideea că originalitatea lui Platon consta în faptul că a realizat o sinteză între Socrate și pythagorism⁶ afirmație puțin forțată. Este adevărat, așa cum afirmă și E. R. Dodds, că Platon a "fertilizat prin încrucișare tradiția raționalismului grec cu idei magico-religioase ale căror origini îndepărtate aparțin culturii șamanice" cu alte cuvinte a identificat eul ocult, purtătorul sentimentelor, cu socratica și raționala *psychē*⁷, dar adevărata originalitate nu își găsește aici germenii.

L. Robin recunoaște, de asemenea, faptul că pythagoriciana *ἀνάμνησις* este sursa noțiunii socratico-platoniciene de *ἀνάμνησις*⁸, dar nu evită să atragă atenția și asupra unei diferențe radicale între reminiscența pythagoriciană și cea platoniciană⁹.

⁴ Erwin Rhode, *Psihiche. Seelenkult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen* (1893-1894); trad. fr. Psyché. *Le culte de l'âme chez les Grecs et leur croyance à l'immortalité*, Paris, 1928, 415; *apud* Brès, *Psihologia*, 181. Influența învățurii lui Pythagoras o întâlnim la Platon și în *Phaidon* (72e): "După acest principiu, în chip necesar am mai învățat cândva, în alte vremi, cele ce ne amintim acum. Așa ceva ar fi însă cu neputință dacă sufletul nostru n-ar fi existat într-un fel, mai înainte de a fi apărut într-o întruchipare omenească" (Platon, *Dialoguri*, București, 1968)

⁵ *Philosophie grecque*, 202

⁶ P. Hadot, *Ce este filosofia antică?*, Iași, 1997, 85

⁷ Dodds, *op.cit.*, 182

⁸ L. Robin, *Sur la doctrine de la réminiscence*, în *Revue des études grecques*, XXXII, 1919, 451-461; *apud* Y. Brès, *op.cit.*, 181

⁹ În acest sens L. Robin, în lucrarea *Platon*, București, 1996, afirmă: "...orice cunoaștere se bazează pe relațiile existente în gândire (61). Reminiscența se

Această diferență poate fi susținută dacă ne gândim la faptul că reminiscența platoniciană a fost înțeleasă, de-a lungul timpului, ca având mai mult o valoare filosofică-gnoseologică¹. Plăcerea de a cunoaște² este cea căreia filosoful îi acordă atenție. Dar, din lectura atentă a unor dialoguri, reminiscența poate fi înțeleasă și ca *reminiscență de sine*³ așa cum am afirmat. Faptul că prin *anamnēsis* omul se caută și se recunoaște pe sine în trecutul personal, credem că este un act de o mare încărcătură ontologică și un pas către

află la baza unui raționament cauzal (70)". Așadar, din punctul de vedere al lui Robin, reminiscența este doar o asociere de idei, fiind înțeleasă ca un proces gnoseologic.

¹ Gh. Vlăduțescu susține și el că problema *reamintirii*, la Platon, aduce mai multă *evidență rațională* existenței unei lumi în sine, a Formelor pure. (*op. cit.*, 264) Cu toate acestea, noi considerăm că este neîntemeiat să se susțină că *anamnēsis*-ul are numai un rol gnoseologic (faptul că ajută la cunoașterea ideilor)

² "Oamenii află singuri, toate lucrurile așa cum sunt. Dacă nu ar fi avut sădită în ei o știință și o rațiune dreaptă, nu ar fi fost în stare să facă așa ceva". (Platon, *Phaidon*) Cunoașterea trebuie abordată din perspectiva dobândirii, a conservării și a pierderii sale.

³ În "*mitul lui Er*" apare afirmația care ne îndreptățește pe noi să vorbim de o *reminiscență de sine*: "După ce s-a culcat și se făcuse miezul nopții, s-a auzit un tunet și s-a simțit un cutremur. De acolo, deodată, fiecare suflet a fost purtat de sus, fiecare în parte spre a se naște și fășneau sufletele întocmai ca niște stele căzătoare. Pe el însă, pe Er, l-au oprit să bea din apă. Mai spunea că nu știe în ce fel și pe unde a ajuns în trupul său, dar că, privind deodată, s-a văzut pe el însuși, dimineța zăcând pe rug". (Platon, *Republica X*. 621b, București, 1998, 387) Această concepție Platon o atinge cu mult înainte de a scrie *Republica*, și anume în *Phaidon* (107d-e): "Sufletul doar nu duce cu sine în lumea lui Hades nimic altceva decât educația și modul de viață; se zice că acestea îi aduc sau cele mai mari foloase sau cea mai mare nenorocire, chiar din clipa când pătrunde în acel tărâm. (...) Acolo, fiecare își primește răsplata cuvenită și mai rămâne o vreme hotărâtă, apoi, după multe și lungi veacuri, ar fi aduși din nou la viața de aici". Se observă din afirmațiile lui Platon că "roata devenirii este destinată să compenseze așa-zisa finitudine a timpului" cum afirmă Jeankélévitch pentru că "dacă geneza sau procesul generativ ar fi rectiliniu, dacă temporalitatea ar fi schioapă, altfel zis, dacă devenirea nu ar fi compensată și remontată de o revenire, dacă ar fi un progres fără nici o regresivitate, un progres desperecheat sau în sens unic, un progres ireversibil, evoluția ar sfârși mai devreme sau mai târziu, prin a-și epuiza întreaga energie potențială". (*Ireversibilul*, 77)

dobândirea autenticității cu mențiunea că autenticitatea nu poate fi totală, fără Adevăr.

Prin teoria despre *anamnēsis* filosoful elin a conceput conștiința ca fiind capabilă să renască ideile și să le reamintească. În conștiință au loc irupții neașteptate de amintiri, care apar în orice clipă, sugerând ideea de spontaneitate pe care, în antichitate, nu o întâlnim decât la Platon în formularea mitologică a reamintirii. De exemplu, în *Phaidon*, amintirea se face numai în momentele de luciditate a conștiinței și, cu aceasta, filosoful a dorit să exprime principiul conform căruia ideile conștiinței nu pot fi decât "*a priori*"; se vorbește despre "reamintirea unui lucru ce a fost deja în minte"; "s-au ne-am născut cu aceste cunoștințe și le păstrăm în cursul vieții; sau acei despre care zicem că învață un lucru nu fac altceva, în fapt, decât să și-l amintească mai târziu, iar învățătura lor nu este decât o reamintire"⁴ – ne spune Platon. Tot aici se pune și problema amintirii prin asociere de idei⁵.

Toate acestea duc la concluzia că nu avem de a face cu o conștiință-oglină care reflectă într-o manieră pasivă realitatea. Conștiința pe care o are în vedere este activă, spontană și totodată este *proprietatea fundamentală a sufletului*. Referitor la această problemă și E. Bréhier afirma că la Platon sufletul nu este o oglindă pasivă în care se reflectă realitățile înconjurătoare ci dimpotrivă: trecerea de la cunoașterea obscură la cunoașterea limpede și ordonată este izvor de bucurie și perfecțiune care transfigurează sufletul⁶ ne transformă propria ființă. Prin reamintire, conștiința se "trezește" și începe să recunoască ideile: "omul trebuie să se deschidă pentru ceea ce s-a numit *idee* și, plecând de la mulțimea de simțuri, să ajungă la unitatea cuprinsă în actul judecării. Or, aceasta nu-i alta decât *reamintirea* lucrurilor pe care sufletul nostru le-a văzut cândva...".⁷ Aici își găsește explicația și concepția lui despre nemurirea sufletului⁸, în sensul unei reflecții asupra unei "retrolumi": Platon, ca și magistrul său, Socrate, atribuie sufletului calitatea de mijlocitor (*daimōn*). Aflat la mijloc între Ființa imuabilă, unitară

⁴ Platon, *Phaidon* (72c-77a)

⁵ "Percep lira și totodată își reprezintă cu mintea imaginea băiatului căruia îi aparține. Acest lucru reprezintă o reamintire". (*Phaidon*, 73d) Tot în acest dialog se mai specifică ideea că "reamintirea se stărnește pe de o parte din asemănări, pe altă parte din neasemănări".

⁶ É. Bréhier, *Mari teme ale filosofiei*, București, 1993, 9

⁷ Platon, *Phaidros*, (249c)

⁸ "Sufletele aveau ființă și mai înainte de a fi într-o înfățișare omenească, fără de corp și aveau puterea de a cunoaște". (*Phaidon*, 76c) În *Banchetul* se specifică: "fîrea muritoare se străduiește pe cât cu putință să existe de-a pururea, adică să devină nemuritoare"; "datorită neîncetărilor nașteri se înlocuiește ființa veche prin alta nouă, pe cea veche o lasă în urma ei".

și pluralitatea schimbătoare a lumii fenomenale, sufletul are singur capacitatea de a reflecta, de a-și reprezenta Ideile pure și limpezi. El participă la *Ideea de Viață*, care este eternă, și de aceea se află într-o permanentă devenire. Cufundat în contemplarea acestei Idei, sufletului i-a rămas amintirea obscură, dar și nostalgia *Vieții* unde a trăit la începuturi și de aceea el își dorește revenirea unei astfel de stări. Toate reprezentările lucrurilor zac ascunse, inconștiente, în diferitele colțuri ale sufletului. Dacă apar, cunoștințele, reprezentările, se manifestă ca într-o stare de vis, pentru ca apoi, datorită cercetării, interogării, să răzbată până la bolta conștientului. Procesul *anamnēsic* este ultimul, dintr-o serie de alte etape: sufletul este cel care *are în sine cunoașterea*, dar trecând din lumea de dincolo în lumea de aici, *el uită*¹, pentru ca, prin cercetare să își *reamintească*. Vernant afirma că "la Platon această uitare (*Lethe*) care constituie vina esențială a sufletului, maladia sa specifică, nu este altceva decât ignoranța. În apele lui *Lethe*, sufletele își pierd amintirea adevărilor eterne pe care le-au putut contempla înainte de a reveni pe pământ, dar prin reamintire li se redă adevărata natură, le va permite să le regăsească"². Prin acest "mit" despre *anamnēsis* Platon pune bazele unei științe care se va forma mult mai târziu, psihanaliza, și am putea spune – așa cum au afirmat și alții – că el "descoperă" (deși termenul este puțin forțat) inconștientul. Lucian Blaga afirma la un moment dat că "Platon ar fi fost îndrumat de o categorie stilistică a spiritului grec care îl călăuzește din inconștient"³, iar V. Muscă susține că "reamintirea desemnează un fenomen cu caracter mitic, ținând de zonele psihismului subconștient"⁴.

Prin urmare, orice cunoaștere nu este decât amintirea a ceea ce a fost cunoscut înainte. Chinuit în lumea efemerității și a morții, sufletul are năzuința permanentă de a se reîntoarce spre izvorul de lumină al Ființei. Ar trebui menționat că sufletul are nu numai o pre-existență dar și o post-existență: el își are originea în tărâmul situat dincolo de lumea fenomenală, există dintotdeauna, nenăscut, nepieritor asemenea Ideilor și dovadă a acestui fapt este demonstrația pe care o face Socrate în *Phaidros* (245c-d): "Tot ce e suflet e nemuritor. Într-adevăr ceea ce se mișcă de la sine e nemuritor. În schimb, ceea ce mișcă alt lucru și e mișcat de către altul, de

îndată ce mișcarea încetează, încetează să existe. Numai ce se mișcă pe sine, de vreme ce nu se lasă pe sine în părăsire, nu încetează niciodată să fie în mișcare; ba mai mult: el este sursă și principiu al mișcării pentru toate câte se mișcă, iar principiul este tocmai ceva nenăscut. (...) Deoarece însă el e nenăscut, atunci este, în chip necesar, și nepieritor". Așadar, sufletul nu se naște o dată cu trupul, ci este doar smuls din existența lui spirituală și adus în lumea materiei și devenirii, dar fiind de origine celestă el se va putea elibera cândva din lanțurile vieții fizice și va reveni la existența sa spirituală, și așa la infinit: "zic de sufletul omului că-i nemuritor, dar că uneori el pune capăt vieții – asta-i ce numesc 'a muri'; alteori însă el creează din nou viață; dar că niciodată nu dispăre"⁵. Rezultă că având o existență anterioară vieții el va avea o existență și după această viață. Nemurirea explică amintirea și invers. Nașterea este echivalentul ontologic al uitării care, la rândul ei, are un rol important în tot acest proces platonician. "Nu numai că sunt cunoștințe care se nasc în noi în vremea când altele se pierd, ci fiecare cunoștință în parte urmează același drum. Ceea ce se numește a medita nu-i altceva decât rechemarea în minte a unei cunoștințe"⁶ căci "uitarea este o fugă a memoriei"⁷. Luând în considerare cele mai importante procese ale memoriei, L. Robin se întreabă ce înseamnă în cele din urmă învățarea și uitarea fără de care reamintirea nu ar fi posibilă? Răspunsul lui pornește de la imaginea sufletului învelit într-un strat de ceară maleabilă (*ecmageion*) – așa cum apare la Platon – și a cărui grosime, consistență, puritate și dimensiuni variază la fiecare individ. Ceara aceasta primește întipărirea (*apotypoma*) senzațiilor și a ideilor, o amprentă care pe viitor va constitui un semn al lucrului respectiv, dar și modalitatea de a ni-l reaminti (*mnemeion*). Cât timp această amprentă persistă, cunoașterea se va perpetua, când amprenta dispăre, apare uitarea⁸. Credem că dacă în timpurile străvechi memoria și rememorarea erau unul și același lucru, la Platon reamintirea diferă de memorie. Evident ele se sprijină reciproc, sunt legate una de cealaltă, dar memoria aparține temporalului, reamintirea face legătura cu eternitatea. Chiar dacă memoria aparține timpului uman, ea este, în același timp, și un instrument de luptă împotriva lui. De această dată, omul așteaptă de la memorie altceva decât dezvăluirea trecutului său, și anume o modalitate *de a ieși din timp* și de a ajunge la Ființa imuabilă, ieșire care se realizează care se realizează cu ajutorul reamintirii. În sprijinul celor susținute de noi vine demonstrația lui Socrate din *Philebos* (34b-c): "când sufletul simte ceva în asociere cu trupul și când ar

¹ "De vreme ce am dobândit cunoașterea înainte de a ne naște, înseamnă că, dacă nu o uităm la fiecare dintre nașterile noastre, ne naștem mereu știindu-le și știindu-le trăim toată viața. Dar asta înseamnă a ști: o dată ce ai dobândit cunoașterea unui lucru să o păstrezi și să nu o pierzi. Și oare nu numim uitare tocmai asta: pierderea a ceea ce știm?". (*Phaidon*, 75d)

² Vernant, *Mit și gândire*, 147

³ L. Blaga, *Trilogia valorilor*, în *Opere X*, București, 1987, 102

⁴ Muscă, *Introducere*, 113

⁵ Platon, (*Menon* 81b)

⁶ Platon, *Banchetul*.

⁷ Platon, *Philebos* (33e); Și am putea completa cu afirmația lui V. Jankélévitch că "uitarea face de fapt posibilele reversiunea și reînceperea". (*op.cit.*, 84)

⁸ L. Robin, *Platon*, București, 1996, 58-59

regăsi aceleași afecte singur în cea mai mare măsură și prin sine însuși; afirmăm că își reamintește (...). Iar când sufletul, după ce ar pierde memoria fie a unei senzații, fie a unei cunoștințe, le-ar câștiga apoi singur, prin sine însuși, numim așa ceva reamintire și nu memorie". Mai mult, memoria poate fi și înșelătoare; în acest sens Platon spune că "sufletul nostru seamănă cu o carte. Memoria care se întâlnește cu senzațiile și afectele ce decurg din ele îmi par a scrie cumva cuvinte în sufletele noastre. Or, când afectul ar consemna lucruri adevărate, rezultă în noi o opinie adevărată și cuvinte adevărate. Dar când un atare scrib dinlăuntru ar nota lucruri false, rezultă spuse și opinii contrare celor adevărate"¹. De asemenea, reamintirea se mai află în opoziție și cu uitarea, dar Platon unește cu ușurință hiatusul dintre cele două concepte cu ajutorul altuia, Eros sau nebunia divină, așa cum reiese din dialogul *Symposion* (204c): "Dacă Eros este ce și cum spui tu, care este rostul lui în viața omenească?".

Ceea ce vom face în rândurile următoare este, în măsura în care vom fi în stare, să răspundem acestei întrebări. Emoția iubirii este o necesitate în procesul reamintirii, ea intervine în acest proces deoarece este actul esențial al sufletului, iar sufletul a avut viziunea frumuseții în existența sa anterioară când nu se întrupase încă, când a văzut Ideile transcendente. Astfel, Platon ne demonstrează că Eros care este "iubirea paradigmatelor eterne"² face posibilă reamintirea pentru că deschide calea spre nemurire, este singura care ajunge la *frumosul în sine*, care nu există în lucruri sau în fenomene ci numai în suflet, în conștiință ca un complex de amintiri, aspirații, suferințe. Conștiința, ca proprietate a sufletului, face posibilă cunoașterea acestui complex, iar la Platon a cunoaște înseamnă a-ți aminti și a-ți aminti înseamnă drumul pe care sufletul îl face înapoi, *in ab origine*.

Sufletul îndrăgostit de frumos se găsește într-o continuă căutare. În *Phaidros* (247 a-e) se spune că preaplin de iubire "sufletul se înalță ca într-un zbor purtat pe valurile aducerii aminte, către regiunea supracelestă unde tronează Frumosul perfect". Trăind experiența acestui "extaz" – dacă îi putem spune astfel – sufletul trăiește revenirea, unei amintiri și, totodată, trezit de puterea Frumosului, are revelația trecutului său de dinainte de noua reîncarnare. Frumosul este puntea care începe aici și se termină "dincolo", iar sufletul este singurul care are conștiința "frumosului de dincolo" pentru că l-a contemplat înainte de a fi coborât în temporalitate. Pentru Platon, omul a cărui suflet trebuie să fie plin de iubire, ar trebui să se definească printr-o căutare

permanentă, conștientă și care să nu fie niciodată suficientă.

În cele din urmă, autenticitatea pe care am dorit să o evidențiem își găsește locul dacă înțelegem că *anamnēsis* poartă cu sine acea "nostalgie" a originii, sentiment complex pe care sufletul îl aduce cu sine din eternitate. Reminiscența ne dezvăluie că suntem în această lume, dar totuși nu-i aparținem, că suntem în căutarea veșniciei care, în calitatea noastră de ființe-aflătoare-în-lume, ni se refuză.

BIBLIOGRAFIE:

Izvoare:

1. Platon, *Euthydemos*, în *Opere*. III, Ed. Științifică și enciclopedică, București, 1978;
2. *Menon*, în *Dialoguri*, tr. C. Papacostea, Ed. IRI, București, 1998;
3. *Phaidon*, tr. P. Creția, Ed. Humanitas, București, 1994;
4. *Phaidros*, tr. G. Liiceanu, Ed. Humanitas, București, 1993;
5. *Banchetul*, în *Dialoguri*, Ed. IRI, București, 1998;
6. *Republica I-II*, tr. A. Cornea, Ed. Teora, București, 1998;
7. N. Balca, *Istoria filosofiei antice*, București, 1982;
8. L. Blaga, *Trilogia valorilor*, Opere X, Ed. Minerva, București, 1986;
9. E. Bréhier, *Mari teme ale filosofiei*, Ed. Humanitas, 1993;
10. Y. Brès, *Psihologia lui Platon*, Ed. Humanitas, București, 2000;
11. E. R. Dodds, *Grecii și iraționalul*, Ed. Polirom, Iași, 1999;
12. *Despre Pythagoras și pythagorism. Fragmente*, Ed. Paideia, București, 1998;
13. M. Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, II, Ed. Științifică și enciclopedică, București, 1986.;
14. P. Hadot, *Ce este filosofia antică?*, Ed. Polirom, Iași, 1997;
15. M. Heidegger, *Repere pe drumul gândirii*, Ed. Politică, București, 1988;
16. G. W. F. Hegel, *Prelegeri de istoria filosofiei*, I, Ed. Academiei, București, 1963;
17. J. Hersch, *Mirarea filosofică*, Ed. Humanitas, București, 1997;
18. V. Jankélévitch, *Ireversibilul și nostalgia*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1998;
19. V. Mureșan, *Comentariu la Republica lui Platon*, Ed. Metropol, București, 2000
20. V. Muscă, *Introducere în filosofia lui Platon*, Ed. Polirom, Iași, 2002;
21. F. E. Peters, *Termenii filosofiei grecești*, Ed. Humanitas, București, 1997;
22. L. Robin, *Platon*, Ed. Teora, București, 1996;
23. E. Rohde, *Psyché*, Ed. Meridiane, București, 1985;
24. P. M. Schuhl, *Eseu asupra formării gândirii grecești*, Ed. Teora, București, 2000;
25. A. Tilgher, *Viața și nemurirea în viziunea greacă*, București, 1995;
26. Ghe. Vlăduțescu, *Filosofia în Grecia veche*, București, 1995;
27. W. Windelband, *Istoria filosofiei grecești*, Iași, 1995;
28. Monique Conta, J. Barnes, L. Brisson, J. Brunscwig, G. Vlastov, *Philosophie greque*, PUF, Paris, 1997;

¹ Platon, *Philebos*, (38e-39a)

² Balca, *Istoria*, 171